

Inspirasjonshefte for levende lokalsamfunn

Dialog som drivkraft – Hva kan vi sammen gjøre, for å skape et sted der vi vil bo?

Av Ove D. Jakobsen

Forord

Dette inspirasjonsheftet er resultatet av flere års arbeid med å utvikle og utforske nye måter å skape livskraftige lokalsamfunn på. Professor Ove Jakobsen har sammen med førsteamanuensis Vivi M.L. Storsletten ved Senter for økologisk økonomi og etikk HHN/Nord universitet utviklet *Utopiverksted som metode for livskraftig samfunnsutvikling* – en praktisk og dialogbasert tilnærming til samfunnsutvikling som setter kreativitet, fellesskap og handlingskraft i sentrum.

Gjennom de siste 5–6 årene har de gjennomført Utopiverksteder i over 70 lokalsamfunn over hele landet. Dette arbeidet har gitt grundig innsikt i hva som skal til for å vekke engasjement, styrke nærdemokratiet og finne frem til helhetlige og bærekraftige løsninger i møte med samtidens store utfordringer.

Bakgrunnen er tydelig: Samfunnet står overfor komplekse og sammenvevde utfordringer knyttet til miljø, økonomi og sosial utvikling. I møte med dette trengs ikke bare mer kunnskap, vi trenger nye former for kunnskap, nye måter å jobbe sammen på og rom for utprøving og fellesskap.

Utopiverkstedet gir rom for slike prosesser, gjennom ulike former for dialog blir felles verdier konkretisert som grunnlag for utvikling av konkrete prosjekter. Når folk samles i et trygt rom for å dele, lytte og skape sammen, skjer det noe. Ideer får vokse, perspektiver møtes, og muligheter blir tydelige. Det er i dette rommet vi kan bygge det samfunnet vi ønsker å leve i.

Nordland fylkeskommune, Dialog og samfunn, Bodø 2024, NaKuHel-akademiet, Hardangerakademiet og KLP har vært og er sentrale samarbeidspartnere i mange prosjekter.

Dette heftet er laget for alle som ønsker å styrke medvirkning og deltakelse i lokalsamfunn, organisasjoner eller andre utviklingsprosesser. Vi håper det kan inspirere deg til å ta initiativ, samle folk, og skape rom for dialoger som gjør en forskjell.

Bodø 14.04.2025.

Ove Jakobsen, Professor em. HHN/Nord universitet

Bærekraftig utvikling av lokalsamfunn

Samfunnet står overfor problemer knyttet til miljø, samfunn og økonomi som henger sammen og forsterker hverandre. Utfordringen er at det ikke finnes vitenskap som fanger opp kompleksiteten i problemene og gir helhetlige løsninger.

Lokalsamfunn må forholde seg til nasjonale og internasjonale utfordringer der folkehelse, klimaendringer og bærekraftig utvikling står sentralt. Det vil kreve «utvikling og testing av helt nye virkemidler og politikk, noe som ikke nødvendigvis handler om økte ressurser, men om et bredt ordskifte og praktisk utprøving» (NOU 2020:15).

I overenstemmelse med behovet for nye løsninger er det viktig å stimulere kreativitet og handlekraft som gir energi og retning.

Kommunen kan stimulere til et levende nærdemokrati ved å legge til rette for og stimulere befolkningen til å ta initiativ til selv å bli medskapende i utviklingen av eget lokalsamfunn.

Gode samtaler er nøkkelen til engasjement, nytenkning og utvikling. Dette inspirasjonsheftet presenterer ulike dialogmetoder som kan brukes til å skape inkluderende og meningsfulle samtaler om hvordan vi ønsker å forme samfunnet vårt. Utopiverkseder (Sokratisk dialog og Open Space) og kafédialoger gir deltakerne muligheten til å utforske ideer, dele erfaringer og utvikle felles løsninger. Målet er å legge til rette for åpne, likeverdige og konstruktive samtaler som inspirerer til handling. Heftet er et praktisk verktøy for alle som ønsker å styrke medvirkning og deltakelse – enten i lokalsamfunn, organisasjoner eller andre utviklingsprosesser.

Hvorfor dialog?

Deltakelse gjennom ulike former for strukturert dialog gir muligheter for å påvirke utviklingen. Dialog er viktig i utviklingen av bærekraftige samfunn preget av høy livskvalitet. Livskraftige samfunn kjennetegnet av gode relasjoner mellom mennesker og mellom menneske og naturen. På samme måte som fysisk kommunikasjon er nødvendig for transport av mennesker og varer er dialog en nødvendig forutsetning for kulturell og samfunnsmessig samhandling.

Det er i dag økende forståelse for at bærekraftig samfunnsutvikling forutsetter dialogbasert samarbeid. Det er derfor viktig å etablere møtesteder der alle kan delta i dialogiske prosesser. Dialog er nyttig for å løse problemer, men enda viktigere – dialog er selve livsnerven i levende samfunn.

Dialogbaserte relasjoner mellom lokalbefolkning, frivillige organisasjoner, lokalt næringsliv, og kommunale etater stimulerer til utvikling av samfunn alle ønsker å bo og leve i.

Noen prinsipper for god dialog

- Aktiv lytting – Vær til stede, vis interesse og lytt for å forstå
- Respekt – Det å respektere andres synspunkter innebærer ikke å fornekte egne standpunkter.
- Åpenhet – Vær ærlig og tydelig, men også villig til å endre mening basert på gode argumenter.
- Empati – Prøv å sette deg i den andres situasjon for bedre forståelse.
- Spørsmål og nysgjerrighet – Åpner for det ukjente, utvider i stedet for å begrense, inkluderer mer enn å splitte
- Saklighet – Hold deg til temaet og unngå personangrep.

Gjennom dialog utvikles

- Evnen til å forstå andre og til å uttrykke seg tydeligere
- Evnen til å håndtere konflikter og uoverensstemmelser
- Økt bevissthet om egne fordommer
- Forbindelser mellom ulike erfaringer

Hva er en Utopi

Utopier er beskrivelser av hvordan vi vil at fremtiden skal bli. Kontrasten mellom «det som er» og «det som kan bli» gir energi og retning i utviklingen. Ifølge Thomas Mores (1997) definisjon i boken Utopia utgitt i 1516 betyr Utopi «et annet sted». Gjennom utopiforskning (Levitas 2011, 2013) er oppgaven å beskrive et samfunn som er forskjellig fra dagens. Utopi er en beskrivelse av et samfunn vi ønsker å bo og leve i, ikke av et idealsamfunn. Utopier er som regnbuen, de flytter seg hele tiden, selv om vi har retningen kommer vi aldri frem til krukken med gull. Utvikling av utopier er dermed en kontinuerlig prosess.

Hva er et utopiverksted?

Utopiverksted er en systematisk metode for deltakende samfunnsutvikling der ulike dialogmetoder inngår. Første fase er en modifisert versjon av sokratisk dialog for å finne frem til felles verdier, med utgangspunkt i deltakernes egne fortellinger, for menneskene i et (lokal-) samfunn. Neste fase er inspirert av Open space dialog der verdiene blir lagt til grunn for utviklingen av konkrete prosjekter. På denne måten bidrar lokale verdier og kunnskap til å gjennomføre tiltak som til sammen utvikler et samfunn de ønsker å leve i. Målet er med andre ord å stimulere til utvikling av prosjekter som er stimulerende, livgivende og utviklende.

Hvorfor Utopiverksted?

Deltakelse i Utopiverksted bidrar til å styrke lokaldemokratiet ved å stimulere lokalt engasjement ved å etablere og utvikle nettverk som inkluderer alle, på tvers av alder, kulturell bakgrunn og sosiale posisjoner. Alle, uavhengig av posisjon har erfaringer som er viktige i utviklingen av lokalsamfunnet.

Utopiverksted som prosess – *Metode for å inspirere til kreativitet*

Et utopiverksted er en strukturert dialogprosess gjennom tre faser der deltakerne, identifiserer felles verdier, utvikler nye prosjektideer og omsetter dem i konkrete handlinger. Målet er å gi deltakerne verktøy til å forme fremtiden sammen – med utgangspunkt i egne erfaringer, kreativitet og fellesskapets kraft.

Fase 1. Modifisert sokratisk dialog

Sokratisk dialog, utviklet av Leonard Nelson (1949), er en strukturert gruppeprosess der deltakerne, under veiledning av en tilrettelegger, søker svar på generelle spørsmål ved å reflektere over egne erfaringer. Målet er å utvikle kunnskap gjennom dialog, hvor forståelsen gradvis formes i fellesskap, heller enn å finne en forhåndsdefinert sannhet. Dialogen beveger seg mellom konkrete erfaringer og refleksjoner, og ender med enighet om et felles svar. Kritiske spørsmål, tvil og innvendinger vurderes grundig, slik at alle blir enige før man går videre. I kontrast til debatter, som ofte fremhever motsetninger, er sokratisk dialog en samarbeidsprosess som krever tålmodighet, toleranse og dannelselse. Tilretteleggerens rolle er å sikre flyten, uten å påvirke innholdet.

Historien viser at viktige gjennombrudd ofte skjer når forskere bryter med etablert teori og etablerte metoder (Feyerabend 1975). I den kreative delen er det ikke noen restriksjoner på hvor de gode ideene kommer fra. Det eneste kriteriet er at alle innspill kommer i form av fortellinger basert på egne erfaringer. Det er ikke tillatt å vise til autoriteter eller faglige definisjoner. Det betyr at alle stiller likt, alle har erfaringer. Gjennom dialogprosessen utvikles en felles forståelse for hva som er kjernen i alle fortellingene.

Sokratisk dialog:

- Forberedelse og rammer: Deltakerne blir kjent med dialogens prinsipper og regler
- Spørsmål: En problemstilling eller et generelt spørsmål formuleres, gjerne abstrakt, men relevant for alles erfaringer
- Fortelling basert på personlig erfaring: Utforsking gjennom personlige erfaringer, alle deltakerne får anledning til å dele en personlig erfaring relatert til spørsmålet. Det er ikke tillatt å vise til autoriteter, teorier eller faglige definisjoner – kun egne opplevelser gjelder
- Spørsmål: Deltakerne stiller oppklarende spørsmål for å forstå hverandres perspektiver dypere
- Refleksjon verdier: Identifisering av verdier som ligger innbakt i fortellingene, hvorfor er dette et godt eksempel på temaet
- Reduksjon: Når alle fortellingene er gjennomgått får deltakerne i oppgave å redusere antallet verdier til 4 – ved å finne ut hvilke verdier som er overordnet og inkluderer andre verdier
- Dialogen fortsetter til gruppen har kommet frem til 4 verdier de er enige om
- Tilretteleggeren sikrer at refleksjonen forblir konstruktiv og læringsorientert

Fase 2. Tilpasset Open space

Open Space er en metode utviklet av Harrison Owen på 1980-tallet, inspirert av deltakernes tilbakemeldinger om at de mest verdifulle diskusjonene under konferanser ofte skjedde i kaffepausene. Owen (2008) skapte derfor en strukturert, men fleksibel ramme for slike uformelle samtaler, hvor deltakerne fritt kan bevege seg i lokalet. Metoden er tilpasningsdyktig og kan benyttes i små og store grupper. Metoden er særlig populær innen endrings- og utviklingsarbeid. For at Open Space skal lykkes, må det være enighet om at alle bidrar med ideer og forslag, -på lik linje. Deltakerne har fullt ansvar for å fylle dialogen med innhold, med utgangspunkt i et overordnet tema som er definert på forhånd, som for eksempel: hvordan utvikle livskraftige lokalsamfunn eller hvordan utvikle en organisasjon, etat eller bedrift. Metoden fremmer et selvorganiserende miljø med selvstyrende grupper, der samspeillet mellom deltakerne skaper produktivitet og engasjement.

Praksis – Med utgangspunkt i resultatene fra fase 1 er oppgaven å utarbeide konkrete prosjekter som bygger på noen av de felles verdiene. Det begynner

med at deltakerne formulerer forslag til konkrete prosjekter. Deltakerne velger deretter hvilke prosjekt de ønsker å være med å utvikle. Forslagsstilleren leder gruppen og legger resultatene frem i plenum.

Open space:

- Likestilt kommunikasjon: Open Space starter med at deltakerne sitter i en sirkel, for å skape en åpen og inkluderende dialog, der forskjeller i utdanning, etnisitet, økonomi, kultur, sosial posisjon og kjønn utjevnes.
- Tilgjengelige ressurser: I midten av sirkelen ligger papir, penner og tape, som deltakerne kan bruke.
- Individuelle prosjektforslag: Hver deltaker formulerer en prosjektidé de ønsker å utforske og utvikle (avhengig av størrelsen på gruppen velges de 6-8 første forslagene)
- Presentasjon av idéer: Deltakerne presenterer sin idé én etter én for gruppen. De skriver en kort beskrivelse og navnet sitt på et ark, som henges opp på veggen.
- Gruppeinndeling og oppstart: De som er interessert i et prosjekt, samler seg rundt den som foreslo ideen. Gruppen finner et egnet rom og starter dialogen.
- Ansvar for notater: Den som formulerte prosjektet, har ansvar for å ta notater underveis i diskusjonen.
- Deling av resultater: Gruppene skriver sine konklusjoner på et flip-over ark, som henges opp på veggen slik at alle kan lese dem.
- Presentasjon i plenum: Den som foreslo prosjektet, gir en muntlig oppsummering av gruppens arbeid i plenum.
- Oppfølging og ansvar: Til slutt redegjøres det for hvordan saken skal følges opp i praksis, og det avklares hvem som har ansvar for hva.

Fase 3.

Utopiverkstedet avsluttes med at hver gruppe legger frem sine prosjektideer i plenum. Nå har alle muligheter til å kommentere og gi innspill til innholdet i alle forslagene og til hvordan prosjektene kan settes ut i livet. I fase 3 er utfordringen å finne frem til hvordan de ulike prosjektene kan samordnes og styrke hverandre.

Utfordringen i fase 3 er ikke å finne løsninger med to streker under svaret. Utgangspunktet for dialogen er at ingen sitter inne med svaret på den problemstillingen som tas opp, svarene utvikles gjennom kreativt samspill mellom deltakerne. På samme måte som ved de to innledende delene av utopiverkstedet er det en forutsetning at alle deltakere stiller likt. Det er de erfaringene deltakerne har i samfunnet som er viktige. Dersom noen tillegges høyere status enn andre, f.eks. ledere, eiere, politikere, vil det undergrave dialogens formål. Siden det aldri eksisterer et enkelt og uproblematisk forhold mellom virkelighet og tolkning er det viktig at subjektive erfaringer og kulturelle verdier blir formulert eksplisitt gjennom dialogprosessen.

Veien videre

Når utopiverkstedet avsluttes, starter den viktigste fasen: Arbeidet med å omsette idéene til handling. De utviklede prosjektforslagene konkretiseres ytterligere, med tydelige mål, ansvarspersoner og fremdriftsplaner. For å opprettholde engasjementet og sikre fremdrift kan det være nyttig å etablere arbeidsgrupper som følger opp prosjektene, samt sette opp faste møteplasser for videre dialog og erfaringsutveksling. Det kan også være relevant å søke samarbeid med andre aktører, som lokale myndigheter, organisasjoner eller næringsliv, for å styrke gjennomføringskraften. Videre bør prosessene dokumenteres og evalueres, slik at erfaringene kan brukes til å videreutvikle metoden og inspirere nye initiativer. Utopiverkstedet er ikke en avslutning, men en begynnelse, en metode for å bygge levende lokalsamfunn gjennom kontinuerlig dialog, kreativitet og fellesskap.

Kafedialog – *Dialogmetode for å finne svar på konkrete spørsmål*

Kafedialog utviklet av Juanita Brown og David Isaacs (2005) bygger på ideen om at de beste samtaler skjer i en uformell kafésetting, der deltakerne beveger seg mellom bord og møter nye mennesker. Lokalet bør etterligne en kafé med blomster, musikk og muligheter for mat og drikke for å skape en avslappet atmosfære. Optimalt består hvert bord av 3 til 6 deltakere, noe som fremmer en dynamisk, men styrt samtale. I motsetning til Open Space, er Kafedialog mer strukturert, med på forhånd definerte

spørsmål som deltakerne utforsker. Dialogen ledes av utvalgte kaféverter som sørger for at samtalen holder seg fokusert. Metoden egner seg godt til å løse komplekse utfordringer hvor ulike interesser er representert. Spørsmålene bør være nøye utformet for å inspirere til engasjement, kreativ tenkning og nye perspektiver, samtidig som de holder fokus på det sentrale temaet. En formell invitasjon sendes ut i forkant, hvor deltakerne blir informert om formål og spørsmålene som skal diskuteres, ofte delt opp i tre ulike temaer for å belyse saken fra flere vinkler.

Kafedialog – Forberedelser, gjennomføring og etterarbeid

Kafedialog er en kreativ og inkluderende samtaleprosess som legger til rette for meningsfulle diskusjoner i en uformell setting. Metoden bygger på idéen om at gode samtaler oppstår når mennesker møtes i små grupper, deler erfaringer og bygger videre på hverandres perspektiver. I en kafedialog flytter deltakerne seg mellom bordene i flere runder, slik at ideer sprer seg og utvikles på tvers av gruppene.

En vellykket kafedialog krever god forberedelse. Vertene må være opplært til å fasilitere samtaler, sikre en trygg og åpen atmosfære og sørge for at alle deltar på like vilkår. Bordene settes opp med 6–8 deltakere, og hvert bord har en vert som blir igjen for å oppsummere tidligere samtaler for nye deltakere. Det stilles vanligvis tre åpne spørsmål knyttet til temaet, og samtalen går i tre runder, hvor deltakerne bytter bord mellom hver runde.

Gjennom prosessen oppmuntres deltakerne til å lytte aktivt, bygge på andres tanker og la seg utfordre av nye perspektiver. Ingen tvinges til å endre mening, men deltakerne må være åpne for gode argumenter og nye innsikter. For at dialogen skal være fruktbar, er det avgjørende at tillit og respekt ligger til grunn.

Etter samtalerne samles innsiktene fra hvert bord, ofte i form av notater eller illustrasjoner, som danner grunnlag for videre refleksjon og handling. Kafedialog er ikke bare en metode for diskusjon – det er en kraftfull måte å skape felles forståelse, styrke relasjoner og finne nye løsninger på komplekse utfordringer.

Huskeliste ved kafédialog:

- Innledninger
- Kaféverter - opplæring
- Bestemme hvor mange ved bordene
- Formulere relevante, uavhengige spørsmål
- Hvor mange rokkeringer skal inngå i prosessen
- Deltakerne skal være med frivillig
- Deltagerne skal opptre som likeverdige
- Spesiell/ulik kompetanse er en fordel
- Meningsdannelse underveis skal skje uten noen former for tvang
- Diskusjonen skal være offentlige, det vil si åpen for alle
- Deltakerne skal være rede for å la seg overbevise av det gode argument
- Deltakerne må ha tillit til hverandre

Etter endt kafédialog er det viktig å samle og systematisere innsiktene som har kommet frem. Notater og tegninger fra bordene kan samles i en felles oppsummering, enten på flippover, digitale plattformer eller som en rapport. Videre kan kunnskap og innsikter brukes til å utvikle tiltak eller konkrete handlingspunkter. For å sikre at samtalen ikke stopper opp, kan det være nyttig å invitere deltakerne til oppfølgende møter eller workshops der ideene videreutvikles. Ansvarsfordeling og oppfølging bør avklares, slik at engasjementet fra kafédialogen omsettes til handling. Til slutt kan erfaringene fra prosessen brukes til å styrke fremtidige dialoger og bygge videre på fellesskapets kunnskap og initiativ.

Utopia is not about the impossible, what is really impossible is to carry on as we are.

Ruth Levitas 2013

~~Kredtriket~~ ~~Etterarbeid~~ ~~Medansvarshet~~
~~Engjort~~ ~~Inklusiv~~ ~~Lis~~
~~Alt nuss~~ ~~eks~~ ~~Spør~~
~~Potensial~~ ~~Tilkomme~~ ~~min~~
~~Motep~~ ~~Samband~~ ~~Her~~
~~Tran~~ ~~Spørsmål~~ ~~Shane~~
~~Sin~~ ~~Verket~~ ~~Shane~~
~~Netting~~ ~~Gode~~ ~~Nett~~
~~Verdighet~~ ~~Nyttig~~ ~~Nett~~
~~Beskrivelse~~ ~~gjør~~ ~~Nett~~
~~Andre~~ ~~Kultur~~ ~~Nett~~
~~Tradisjon~~ ~~Laring~~ ~~Nett~~
~~Nett~~ ~~Dugnad~~ ~~Nett~~
~~Nett~~ ~~Eier~~ ~~Nett~~
~~Nett~~ ~~Nett~~ ~~Nett~~
~~Nett~~ ~~Nett~~ ~~Nett~~
~~Nett~~ ~~Nett~~ ~~Nett~~

Litteratur:

- Brown, Juanita and Isaacs, David (2005): *The World Café: Shaping Our Futures Through Conversations That Matter*, Berrett-Koehler Publishers
- Levitas, Ruth (2011): *The Concept of Utopia*, Peter Lang
- Levitas, Ruth (2013): *Utopia as Method – The Imaginary Reconstruction of Society*, Palgrave MacMillan
- More, Thomas (1516/1997): *Utopia*, Dover Publications
- Nelson, Leonard (1949): *Socratic Method and Critical Philosophy – Selected Essays*, Yale University Press,
- NOU 2020:15. *Det handler om Norge – Bærekraft i hele landet*, Kommunal- og distriktsdepartementet
- Owen, Harrison (2008): *Open Space Technology – A User's Guide (third edition revised and expanded)*, Berrett-Koehler Publishers

